

A BADENI ZÁRT UDVAR-BIRTOKOK.*

Kevés olyan német tartomány van, melyben az egyes ország-részek gazdasági viszonyai és a partikuláris öröklési jogok közti összefüggés oly szembeötlő lenne, mint Baden nagyhercegség.

A gazdasági viszonyok szerint három nagy, eltérő vidékre oszlik a nagyhercegség, a mely 3 különböző vidék, azután háromféle öröklési joggal is él.

Maga a mezőgazdasági terület 839.300 ha, a mely a különböző gazdasági ágak szerint közvetkezőkép oszlik meg:

	ha.	%
Szántóföld	576.46	68.7
rét	191.59	22.8
szőlő	21.870	2.6
kert	15.760	1.9
legelő	33.620	4.0
összesen	839.300	100

mint látjuk tehát a szántóföld területe elég tekintélyes helyet foglal el a többi termő területtel szemben** s ennek daezára a birtokok mégis vajmi elapróztak. Volt ugyanis 1895 ben Badenben gazdaság:

nagvság	szám	%
2 ha alul	127.920	54
2—5 ha	68.554	29.35
5—20 ha	36.626	15.40
20—100 ha	2.942	1.20
100 ha felül	117	0.05
összesen	236.159	100

* Mutatvány a szerzőnek: „A német parasztbirtok törzsöröklési joga” (Anerbenrecht) cz. sajtó alatt levő munkájából.

** *Buchenberger*: Die Lage der bäuerlichen Bevölkerung im Grossherzogthum Baden. Schriften des Vereines für Socialpolitik XXIV. Bd. Leipzig 1883.

Az összes mezőgazdasági üzemeknek tehát több mint 83%-a 5 ha-on alul van és több mint fele még a 2 ha-t sem éri el.*

Oka ennek a nagy birtokelaprózásnak a nagy ipari fejlettség, s a vele járó intenzív földművelés, illetve kertgazdálkodás.

A 3 nagy gazdasági vidék közül legnagyobb, különösen ja Rajna völgye és az északi részek esnek e kategóriába.

Ezekben a részekben teljesen átmentek az életbe a Code Napoleon elvein épült badeni „*Landrecht*” rendelkezései, így elsősorban a *Landrecht* 815. §-ában előírt kötelező természetbeni osztály.

Természetes következménye volt ez a nagy ipari fejlődésnek, a törpe birtokosoknak legnagyobb része *munkásbirtokosok*; az atya dolgozik a *decentralizált* nagyipari telepeken, míg az asszony és a gyermekek egészséges munkaalkalmat találnak a kis ősi birtokon.

Ezen egészséges fejlődésnek mély gazdasági és szociális jelentőségét fejtegetni szinte felesleges is.

Ilyen vidékeken, illetve ilyen viszonyok között más, mint egyenlő és pedig túlnyomólag természetbeni öröklési osztály elképzelhetlen dolog; az ilyen vidékeken az ipari termelés már kiszorítja a tulajdonképeni földművelést, s az ipari termeléssel együtt járó *pénzgazdálkodás a natúral-gazdálkodást*.

Itt jóformán minden ember üz a földművelésen kívül valami *más iparos vagy kereskedő főfoglalkozást*; a családok tehát nincsenek pusztán a földbirtokra, mint jövedelmi forrásra ráutalva, annak szétदारabolása tehát nem jár gazdasági hátránnyal, sőt a munkások nagy részének meg lévén a maga kis falusi otthona, ilyen fejlett ipari vidékeken az egyenöröklési osztály kiszámíthatlan társadalmi előnyökkel jár.

Igazat kell adnunk v. *Schulze-Gävernitz* freiburgi tanárnak, midőn azt mondja, hogy az egyenlő természetbeni öröklési osztályt nem szabad *idegen* jognak tekinteni a német *nemzeti* Anerbenrechtrel szemben, hanem inkább egy *pénzgazdasági jognak a natural-gazdasági joggal* szemben a birtok átvétele egy örökös által megfelel a tisztán agrár-viszonyoknak a természetbeni osztály pedig a városi és ipari viszonyoknak. . . .**

* Statistik des deutschen Reiches. Neue Folge Bd. 112. Berlin, 1898.

** Lásd v. *Schulze-Gävernitz* beszédét a *Verein für Socialpolitik* 1894. évi szeptember 28—29-én tartott bécsi ülésén. (Schriften d. Vereins für Socialpolitik LXI. Bd. Leipzig, 1895. 397. lap.)

Az utóbbit alkotják Badenben főleg a Rajnamente és a síkságok; a *második* nagy gazdasági vidék: t. i. a szemtermelő *dombvidék* már inkább agrikultur természetű; habár itt is erős hódításokat tett az ipari termelés, azért még ma is túlnyomó az *önálló parasztbirtok*.

Sajnos ezen vidékeken *írott jogként* szintén a badeni »Land-überrecht« van érvényben, azonban *szokásjogilag* az ősi »Guts-tragungsverträge« vagy mint némely vidéken nevezik a »Kindsskäuferi ma is általánosan el vannak terjedve. Ezek szerint a parasztbirtokokat *még a szülők életében egészben veszi át egy gyermek, s örökösait reá nézve eléggé kedvező feltételek mellett elégti ki.*

A birtokot átvevő törzsörökös személyére nézve a dombvidékek szokásjoga nagyon változatos képet mutat.

Eltérőleg az alább tárgyalandó sehwarzwaldi zárt birtoktól, nemcsak a legfiatalabb fiú minorátus és a legöregebb leány veheti át a birtokokat, hanem a legöregebb fiú (és legöregebb leány) is, * tehát a *majorátus* is dívik. Auggenben és Hügelheimben a törzsörökös személyét *sorshúzás* által állapítják meg; a heidelbergi hegyvidéken, valamint a Main és Tauber vidékén pedig a *családi tanács* választja ki az örökösök közül a törzsörököst, rendesen a legarra hivatottabbat.**

Erős az agitáció mostanában Badenben, hogy ezeken a vidékeken is összhangba hozassék az írott jog a nép ősi szokásjogaival, vagyis hogy itt is meghonosíttassék az *abintestate törzsöröklés* intézménye. Az előléptetést ez irányban az 1889. évi november 2-iki *árvaszéki rendtartás* (Waisenrichterordnung) tette meg, a mely nemcsak a sehwarzwaldi oszthatlan zártbirtokokra, hanem ezekre a szokásjogilag törzsöklés alatt álló birtokokra is kimondta, hogy a hagyatéki osztályban nem a forgalmi, hanem a *jövedelmi érték* alapján becsülendők fel. (Lásd még bővebben alább.) Mindenesetre érdekes jelenség, hogy az írott jog számot vet, s így mintegy szankcionál egy az általános polgári joggal ellentétes népies jogszokást.

A nagyhercegség a *harmadik* s reánk nézve legérdekesebb; nagy gazdasági vidéke a *Schwarzwald*. A Schwarzwald festői tájakban gazdag vidéke gazdaságilag vajmi szegény. Földje

* Érdekes, hogy a *minorátus* intézménye csak a fiúk között szokásos; ha leányágra kerül a birtok, akkor *mindig a legöregebb leány* veszi át, — a leányágon tehát csak *majorátust* ismer a badeni parasztság.

** Ö. von *Miatkowsky*: Das Erbrecht und die Grundeigentumsvertheilung im Deutschen Reiche. II. 162. Leipzig, 1882.

rossz, klímája szeszélyes és iparilag is sokkal hátrább van, mint a nagyhercezség síkvidékei. Hogy egy egy schwarzwaldi parasztbirtok képes legyen önállóan eltartani egy családot, sokkal nagyobb terjedelműnek kell lennie, mint a termékeny dombvidék birtokai; ép azért a 20—100 ha-ig terjedő nagy parasztbirtokok aránytalanul nagy része esik erre a hegyes vidékre, mint a nagyhercezség többi részeire. Sőt a legutóbbi évtizedek gazdasági válságának és a mezőgazdasági terményekben beállott nagy árnyatlásnak következtében a schwarzwaldi birtokok átlagos nagysága meg is növekedett, mert a mai rossz mezőgazdasági viszonyok között jóval nagyobb földterület kell egy család eltartására, mint egy pár évtizeddel ezelőtt.

A józan badeni parasztság helyes gazdasági érzéke ugyanis a mindenkori viszonyokhoz képest oly nagyságban igyekszik megtartani, vagy ha kell, meg is növelni a birtokot, a melyben az képes egy családot önállóan eltartani. A létért való küzdelemben ezen a vidéken csak egy fegyvere van a népnek: a földbirtok, ép ezért drágább sokszor a schwarzwaldi rosszabb föld, mint a dombvidékek termékenyebb földje. Bennünket főleg ezek a *schwarzwaldi zárt birtokok* érdekelnek.

Már a badeni és hochbergi örgrófságok részére kiadott 1710 január 19-iki régi »Landrecht« VI. rész XIV. cím 4. §-a kimondta, hogy:

„Azon birtokokat, melyeket nem lehet könnyen és *minden kár nélkül* felosztani, felosztatlanul együtt tartandók és vagy pénzértékben felbecsülve *egy* örökösnak, vagy pedig többnek *pro indivise osztatlan közös tulajdonul* adandók át.”

Hasonló intézkedéseket találunk még a pfalzi örgrófság 1582 ápril 4-iki, a baden-badeni 1771. évi január 8-iki és a fürstenbergi 1757 július 12 és 1783 február 6-iki rendeletekben, illetve törvényekben.* Ezen régi törvényeket hatályon kívül helyezte az 1809 február 3-iki dekrétummal életbe léptetett általános badeni Landrecht.

Mint fentebb már említettük, ez teljesen Napoleon Code Civil-jének nyomdokain jár, vagyis a kötelező egyenlő természetbeni örökségi osztályt és a köteles rész határai között a teljes rendelkezési szabadságot honosította meg.

* *Buchenberger*: Das *Verwaltungsrecht* der Landwirthschaft und die Pflege der Landwirthschaft im Grossherzogthum Baden. 1607. Tauberbischofsheim, 1887.

Mégis azonban ezen Landrecht 827. §-ának e—g függeléke jóformán teljes szövegben fent ártotta a Károly Frigyes nagyherceg által kiadott *1808. évi márczius 23-iki rendeletet über den Vorzug am uniheilbaren liegenschaftlichen Erbe, — Besitzgerechtigkeit oder Vortheilgerechtigkeit genannt.*** Kiegészíti ezt a végrehajtásra vonatkozó *1837. évi november 4-iki rendelet »die Theilung geschlossener Hofgüter betreffend«.*

E rendeletek bizonyos parasztbirtokokra kimondották:

1. az osztatlanságot;
2. a törzsöröklési jogot.

Sokan a jogi írók közül abban a tévedésben vannak, hogy így *paraszt-hitbizományok* keletkeztek, azonban ez nem áll. Meg van ugyan bennük a hitbizományi intézmény azon kelléke, hogy a birtok csak egy örökösé lesz, meg van még részben a *rendelkezési tilalom* is, ez azonban már nem teljes, ugyanis abszolút érvényű tilalomról nincs szó, hanem csak bizonyos hatósági ellenőrzésről, beleegyezésről a birtokok *feldarabolására* vonatkozólag. Az *elidegenítési tilalom* pedig, mely a hitbizományi intézménynek legfontosabb alapja, a schwarzwaldi zárt birtokok jogából teljesen *hiányzik*. Jogi konstrukciójuk tekintetében ezek a zárt birtokok inkább a *délnémet agrárjog* szellemének felelnek meg. Az északnémet és délnémet agrárjogi felfogás között ugyanis az a különbség, hogy az első inkább az *örökségi jog* megfelelő szervezetétől, a teljesen kiépített *törzsöröklési jogtól* reméli a földbirtokok fenmaradását, (például az ősi sehlezwig-holsteini a »Boudenrecht«, legújabbán az 1898. évi westfáliai törvény) a tulajdonos rendelkezési szabadsága elé csak elvértve rak korlátokat (például az 1874. évi braunschweigi törvény és a mecklenburg-strelitzi és schwerini jogok).

Ezzel szemben a délnémet agrárjogok már inkább korlátozzák az egyéni szabadságot, főleg a mi a birtokok feldarabolását illeti, a törzsöröklési jogot azonban már nem építették ki oly tökéletesen, mint az északnémetek. Sőt vannak délnémet tartományok, a hol a legszigorúbb feldarabolási tilalmak vannak még ma is életben, minden Anerbenrecht nélkül, teljesen római jogi öröklési jog mellett, ilyen például Szászország (az 1843. év november 30-iki »Dismembrationsgesetz«), és a kisebb thüringiai államok közül Sachsen-Weimar, Schwarzburg-Sondershausen, Reuss jüngere Linie stb.

* Regierungsblatt v. 1808. Nr. XI.

A feldarabolási tilalom Anerbenreelit nélkül határozottan káros hatású, mert vagy *lehetetlenné teszi a birtokok stabilitását*, ugyanis az mindegyik tulajdonos halálakor eladóra kerül, vagy pedig a birtokot átvevő örökös *teljes eladósodására* vezet. A mit azonban az írott jog elmulasztott, azt a délnémet államokban is kipótolta a parasztság közt élő öröklési *szokásjog*, főleg a Guthübertragungs ver träge.

A schwarzwaldi zárt birtokok joga is magán viseli a délnémet bélyeget; a feldarabolási tilalom mellett habár elő is van írva a törzsöröklési jog, ennek kiépítése nem teljes, főleg sok a kívánni való a törzsörökös kellő előnyösítése tekintetében. Ennek a káros hatása, — mint azzal alább még foglalkozni fogunk — meg is látszik a birtokok elég nagyfokú eladósodásában. A mi a feldarabolási tilalmat illeti, az 1808. évi rendelet szerint *nem tekintendők alkalmasan feloszthatóknak* (Züglich nicht theilbar), tehát sem élők közti jogügylettel, sem öröklés esetén sem oszthatók fel:

1. mindazon jobbágyi, haszon- és hűbéres *birtokok*, a melyeknél a feloszthatóság nincs valamely szerződés, vagy *régi helyi szokás* által megállapítva; mindamellettt úgy a hűbérúrnak, sőt a felső közigazgatási hatóságnak (Oberpolizei) joga van megengedni ezen birtokok feldarabolását. Ezen engedély azonban nem szólhat a teljes, tetszésszerű feldarabolásra, hanem mindig csak arra, hogy a túlnagy birtokok több kisebb (életképes) birtokká bontassanak szét. (2. §.)

2. Továbbá a *zárt udvarbirtokoki* (geschlossene Hofgüter), mindamellettt ezek is feloszthatók hatósági engedéllyel *két*, illetve *négy részre*, ha túlnagyok, és pedig vagy a tulajdonos végrendelete, vagy a törzsörökös beleegyezése, vagy végül a községi előljárási rendelethez alapján. (3. §.)

Bennünket magyarokat különösen érdekelhetnek ezek a zárt parasztbirtokok, a melyet még hatósági beleegyezéssel is csak fél, vagy legfeljebb negyedrészükkig volt szabad felosztani. Önkéntelenül eszünkbe jutnak a magyar fél- és fertálytelkes gazdák és főleg pedig „a *jobbágyok hasznairól*” szóló magyar 1836. évi VI. törvény czikk 4. §-a, a mely a jobbágy birtokokra a *birtok-minimumot* ép így állapította meg; ugyanis e szerint a jobbágybirtok a *földesúr beleegyezésével fertálytelkig* volt csak felosztható, azontúl már nem.

Tudjuk, hogy úgy ezen *birtokminimum*, mint a jobbágyok költözéséről szóló 1836. évi IV. t.-cz. 9—10. §-ában megállá-

pított *maximum*, mint pedig az »Anerbenrechtnek« a jobbágyok örökösödéséről szóló 1840. évi VIII. t. cikkben feltalálható alapgondolata *Széchenyi István gróf* fejében fogamzott meg; azt is tudjuk, hogy a gróf külföldi utazásaiban megismerkedett a *badeni* viszonyokkal is; nem hiszem tehát, hogy hamis nyomon járnék, a mikor a múlt század 30-as éveiben oly szépen megindult (sajnos azonban 1848-ban megakadt) *magyar agrár-jogi fejlődés magját a badeni jogban keresem!*

Ennek fejtegetése azonban most messze vinne tárgyunktól, térjünk vissza tehát az 1808-ki badeni rendelethez, a melynek 4. §-a még kimondja az oszthatlanságot.

3. Minden olyan *mezőgazdasági épületekre is* (beleértve a gazdasági melléképületeket és belső, valamint külső kerteket is), a melyek két gazdaság részére szét nem oszthatók. Továbbá még azon városi ipargazdasági épületek is, a melyet magasságuk szerint nem lehet úgy felosztani, hogy minden rész külön pinczével, emeleti műhelyekkel és padlással bírjon. (4. §.)

Mivel az 1. pont alatti birtokok jogviszonyai a földtehermentesítés következtében teljesen átalakultak, s mivel továbbá a 3. alatt már nem mezőgazdasági birtokokról van szó, ma már csak 2. pont alatt említett „*Zárt udvar-birtokok*” joga bír praktikus jelentőséggel.

Ezek felosztására, illetve zárt voltára vonatkozólag az 1873. évi november 4-ki végrehajtási rendelet még a következő részletes intézkedéseket tartalmazza:

Zárt birtokok felosztása csak a tulajdonosok megkeresésére mondható ki, a kik kötelesek e célból a községi képviselőtestülethez fordulni, a mely a kérelmet saját véleményezésével együtt a kerületi közigazgatási hatósághoz terjeszti fel.

Ezen véleményezésben a községi képviselő testület a következő kérdésekre köteles kiterjeszkedni:

1. Mily nagy azon birtok, a melyből egy részt ki akarnak szakítani, milyen épületek, mennyi erdő, rét, legelő, szántóföld stb. tartozik hozzá?

2. Milyen értéke van az épületeknek s a különböző birtokdaraboknak, mily nagy azoknak az adókataszterük és mily nagy az épületek tűzkárbiztosítása?

3. A birtoktól elkülöníteni kívánt birtokrészek a nagyság és érték szerint, különösen megjelölendők.

4. Hogy az épületek, ha megosztatnak, vagy el választatnak, megfelelően elkülöníthetők-e, és hogy azok ez esetben elég-

ségesek-e a két család és a két gazdaság részére, vagy pedig, hogy a birtokrész új tulajdonosa kénytelen-e más épületeket szerezni vagy építeni?

5. Hogy ennek ez esetben, erre a czélra megvan-e a kellő anyagi ereje?

6. Hogy a birtok mindkét (vagy esetleg mind a négy) része elegendő-e egy család fentartására?

7. Vajjon képes-e és mily mértékben a birtok, a gazdálkodás nívójának emelésére, hogy névszerint nem kell-e legelőt feltörni, erdőt irtani, és hogy a csak időnkint feltört földek, nem alkalmasak-e az állandó feltörésre és bevetésre?

8. Hogy az érdekeltek üznek-e még, a földművelés mellett, *egy más kereseti ágat*, és hogy ez a helyi viszonyokhoz mérten, nemcsak esetleges és átmeneti körülményektől függ-e, hanem biztos és tartós keresetnek tekinthető-e?

Ha a leváló rész egy másik zárt birtokkal egyesítettik, akkor a 4—7. számú kérdésekre, csak megmaradó birtokrészre vonatkozólag, kell a községi képviselőtestületnek megfelelni. Minden körülmények közt azonban köteles:

9. összeállítani az összes okokat, a melyek a feldarabolás mellett és ellen szólnak és köteles egy *határozott javaslatot* tenni.

Az 1863. évi október 5-iki közigazgatási törvény értelmében a kerületi közigazgatási hivataltól még tovább megy, egy újabb vélemény és jelentéssel, az ügy *a kerületi tanácshoz*, a mely azután a feldarabolást megengedi, vagy megtagadja.** Ennek döntésétől a felek a belügyminiszterhez felebbezhetnek.

A feldarabolási engedély megadandó:

1. Ha úgy a leváló, mint a visszamaradt birtokrész, még mindig *gazdasági* egész (ein landwirtschaftliches Ganze) képez.

2. Ha a birtok úgy terjedelme, mint hozadéképessége után ítélve, a helyi szokásoknak megfelelőleg, *képes egy családot eltartani*, vagy legalább is, egy várható művelési fokozás következtében, képessé fog válni egy család eltartására.

3. Ha a megfelelő lakóházzal és gazdasági melléképületekkel fel van szerelve.

4. És végül (ha csak különös okok nem tesznek bizonyos kivételeket indokolttá) abban az esetben, ha úgy a leváló, mint

* V. ö. von *Miaskovszky* id. munka. 157. lap.

** Az 1837. évi rendelet 3. §-a értelmében a kerületi kormány dönt végérvényesen.

a fenmaradó birtokrész számára a megfelelő erdő- vagy turfa-felaprész által a tüzelő-anyag biztosítva van.

Ha a leváló rész újból egy zárt birtokkal egyesíttetik, akkor elég, ha csak a 4. pontban foglalt feltételeknek felel meg a birtokrész. Ez esetben azonban azon udvarbirtok elválaszthatatlan részévé válik, a melyhez csatolva lett.

A 6. §. szerint még ezen feltételek nélkül is megengedhető a birtok szét darabolása:

5. Ha a leváló rész a megfelelő *lakóházzal* el van látva, és

6. ha az új tulajdonos, egy olyan *más mellékkeresettel bír*, a mely képes őt és családját eltartani; vagy végül, ha a birtokrészre oly egyén telepszik le, a kinek a községben való letelepedése, közérdekből kívánatos.*

Mint látjuk, tehát az 1837-iki rendelet az 1808-ikinak nemcsak formái végrehajtásáról intézkedett, hanem számot vetve a megváltozott gazdasági viszonyokkal, gondoskodott arról, hogy *a feldarabolást tilalom ne akadályozza az iparoscsaládokat, főleg pedig a munkásosztályt, ingatlan javak megszerzésében*; e rendelet hatása alatt, tehát hozzásimultak a régi zártbirtokok, a nagy ipari és gazdasági fejlődéshez, és a modern szociálpolitikához.

A feldarabolási tilalom logikus következése volt azután, *a törzsöröklési jog életbentartása* a zárt birtokokon.

Az 1808-iki ediktum 5. § a tudniillik kimondja, hogy örökség esetén:

„Az ilyen feloszthatlan ingatlanokat, nyilvános árverés útján felosztható pénzértkre kell átváltoztatni, *ha csak nincs egyik örökös-társnak törvényes „elővételi joga”* („Vorzugsanspruch.”)

Ezen »Vorzugsanspruch« értelmében az egyik örökösnek joga van, a feloszthatlan birtokot átvenni, örökösársait pénzben kielégíteni, továbbá joga van bizonyos előnyösítésre (»Kindlicher Anschlag«).

A délnémet agrárjogi felfogás, fentebb fejtegetett szelleme, a schwarzwaldi zártbirtokok jogában, kettős irányban nyilatkozik meg.

Már az 5-ik §-ból is kiderül, hogy *nem minden zárt birtok esik a törzsöröklés alá*, hanem némelyik (egészen a szászországi jog mintájára) minden egyes örökösödés alkalmával, eladásra kerül.

* Például nyaralónak veszi meg egy városi család.

A badeni írott jog, tehát már e tekintetben sem felel meg az agrikultura követelményeinek, mert vét a birtokok stabilitása ellen.

Nem felel meg azonban a célnak a törzsörökös előnyösítése sem.

Már maga a »Kindlicher Anschlagt« is kicsiny, az 1808. évi ediktum 11. §-a szerint ez ugyanis az örökség értékének csak egytizedrészét képezi; még a Landrecht 827. §-ának *d*) pontja (a mely az ediktumot átvette) is tovább megy, ugyanis e szerint a *terméketlenebb hegyvidékeken* lehet egynyolczad-, sőt a szülők intézkedése folytán, egynegyedrész is.

Különösen káros azonban az 1808. évi ediktum 11. §-ának azon rendelkezése, hogy a birtokot *nem a hozadéki érték szerint kell felbecsülni*⁷ hanem *azon forgalmi érték szerint* ⁷ *a melyért az osztály idejében, azt el lehetne adni.*

Ezért mondja von *Miaskovszky*, hogy az 1808. évi ediktum a régi badeni jogot »*inpejus*« reformálta meg.

Ilyen feltételek mellett a törzsörökös, ha csak valami jó házassággal nem segít magán, valószínűleg el fog adósodni, a mint azt alább, még bővebben is fogjuk fejtegetni.

Sok helyen azonban a parasztság józan felfogása, túlteszi magát az írott jog e merev szabályain és szokásjogilag sokkal méltányosabb feltételek mellett adják át a birtokot a törzsörökösöknek, így például az *offenburgi* és *acherni* kerületekben még ma is, hozadéki érték képezi a becslés alapját, a *bonndorfi* és *fribergeri* kerületekben pedig figyelemmel vannak a kifizetendő osztályrészek összegére is, a mely természetesen annál nagyobb, minél több a társörökös.

Meg kell még ezzel kapcsolatosan emlékeznünk egy olyan intézményről, a mely véleményünk szerint, teljesen ellentétben van a modern törzsöröklési jog céljával, ez az »*Abtrittsgeld*«.

Ha ugyanis a törzsöröklésre jogosított személy nem veszi át a birtokot, akkor joga van a birtokot átvevőtől, bizonyos külön kárpótlást követelni; ez a külön kárpótlás a Landrecht 827. §-ának *f*) pontja szerint, nem lehet nagyobb, mint az *előnyösítés fele.*

Hogy ezen intézmények felett bírálatot mondhassunk, hangsúlyoznunk kell, hogy mi a *törzsöröklési rendszer igazi célja?*

Ez nem más, minthogy bizonyos minimális nagyságú, de még életképes birtokokat, egy örökös osztatlanul, oly feltételek mellett vegyen át, hogy megbírjon a birtokon élni.

A törzsörökös tehát a többi örököstársak rovására csak azért kap bizonyos különös előnyösítéseket, hogy el ne adósodjék, vagyis, hogy a *birtok életképes maradjon*.

Az előnyösítést nem Pétert vagy Pált *ad personam* illeti, hanem a *birtok mindenkori átvevőjét, tekintet nélkül annak személyére*. Szinte azt mondhatnák, hogy az előnyösítés nem is a törzsörököst, hanem *magát a birtokot* illeti, lévén a közérdek szempontjából teljesen közönbös, hogy melyik testvér veszi át a birtokot, a fő az, hogy a birtokot *átvevő képes legyen* azt fenntartani.

Ha tehát Péter lemond a törzsöröklési jogáról Pál javára, akkor az intézmény szelleme azt követeli, hogy a birtokot tényleg átvevő Pálnak jusson az egész előnyösítés.

A badeni törvény fenti intézkedése illogikus is, meg közgazdaságilag káros is, illogikus, mert a törzsöröklésről lemondó fiút olyan előnyben részesíti, a mely őt csak akkor illette volna meg, ha tényleg átvette volna a birtokot, — a nélkül nincs rá semmiféle jogcíme, — viszont közgazdaságilag káros, mert a birtokot *tényleg átvevő* törzsörököst megfosztja előnyösítéseinek felétől s így veszélyezteti a birtok fenmaradását.

A *törzsörökös személyére*, illetve a törzsöröklésre való meghívás sorrendjére nézve az 1808. évi edictum 6. és 7. §-a akként intézkedik, hogy ha sem az örökhagyó nem döntött e kérdésben, sem pedig az örökösök maguk közt másként meg nem állapodtak, akkor a *legfiatalabb ki nem elégített fiú (minoratus)*, illetve fiú leszármazók nemlétében a *legidősebb el nem látott leány lesz a törzsörökös*. Ezen sorrendet azonban megváltoztatja az edictum 15. és 16. §-a.

Az előbbi szerint ugyanis, ha a törzsöröklésre jogosított személy négy gyermeke elmebeteg, vagy elmegegye, vagy máshol letelepült, egyszóval, ha ezen jogával saját hibáján kívül nem élhet, vagy élni nem akar, akkor a sorrendben következő *alkalmas örökös* hivatik meg a törzsöröklésre, a kiesett törzsörökös pedig megkapja a fentebb tárgyalt *Abtrittsgeldet*. *Hogy alkalmas-e az illető, e felett a közigazgatási hatóság dönt*.

Ha pedig az illető törzsöröklésre jogosult egyén *parlóló*, gondnokság alá helyezett, vagy gonosztevő, akkor a közigazgatási hatóság őt minden kárpótlás (Abtrittsgeld) nélkül a törzsöröklésre nézve disqualifikálja. Mindezen, meglehetősen részletes intézkedések mellett azonban bizonytalan volt épen 80 esztendőn keresztül a legfontosabb kérdés, tudniillik, hogy *mely*

birtokok esnek tényleg a törzsöröklési jog, illetve a zárt birtokok fogalma alá?

Hogy valamely birtok oszthatlan-e, vagy sem, erre nézve az 1808-iki edictum 2. és 3. §-ában nem találunk más támpontot, mint az eddigi szokás-jogot, a »Verjährte Ortssitte «-t.

Hogy valamely birtok a törzsöröklési jog alá esik-e, erre nézve az edictum 6. §. akként intézkedik, hogy ha sem az örökhatározó nem rendelkezett, sem az örökösök meg nem állapodtak ez irányban maguk között, akkor a törvényi törzsöröklési jog azon községekben ismertetik el, a melyekben az 30 éven át visszamenőleg szokásjogilag már létezett és az edictum kiadása utáni 5 év alatt írásbelileg feljegyeztetik, ehhez azonban az szükséges, hogy a szavazati joggal bíró községi lakosoknak több mint fele ezt kívánja és a tartományi kormányhoz megerősítés végett felterjesztessék.

Tényleg egy 1812 május 16-án kelt rendelet megsürgette a törzsöröklési jog ilyen feljegyzését, illetve fixírozását, az akkori háborús időkben azonban az elmaradt, egy 1823. július 10-én kelt igazságügy miniszteri rendelet azután azt újból elrendelte; tényleg némely községekben is végre is lett hajtva, azonban nagyon felületesen. Sőt megtörtént az is, hogy némely községben, a hol a nép tényleg nem élt vele papíron megállapított a törzsöröklési jog, viszont a hol élt vele a nép, ott nem állapított meg.*

Tehát hosszú időn át nem fedték egymást a jogszokás és az írott jog; a bíróságok azután hol az előbbi, hol az utóbbi álláspontra helyezkedtek.

Bár a jogászvilág előtt határozottan volt a birtokok oszthatatlanságának és a törzsöröklési jognak intézménye, a nép lelkében mély, kitéphetlen gyökereket vert.

Érdekes, hogy midőn 1848-ban a »jogegyenlőség« és »forgalomszabadság« jelszava alatt a szabadelvűek fel akarták szabadítani a schwarzwaldi parasztságot ezen »középkori bilincs« alól, 69 községből intéztek maguk a parasztok tiltakozó feliratokat és röpiratokat a frankfurti nemzetgyűlésben, a melyekben kifejtették, hogy ezen, a tényleges viszonyokban gyökerező, speciális agrárjognak eltörlése a schwarzwaldi parasztság pusztulását vonná maga után.**

* Lásd: Miaskovszky id. munka. 159.

** *Buchenberg er. Agrarwesen und Agrarpolitik. I. 459. Leipzig; 1892.*

Tényleg sikerült is megőrizni külön jogát a parasztság-
nak az akkori korszellem mindent nivellálni akaró törekvései-
vel szemben. Bár még a 70-es években is támadták sokan így
Emminghaus is* ezt a külön agrár jogot a 80-as években tartott
hivatalos ankétek már úgy jellemezték azt, mint a schwarz-
waldi mezőgazdasági viszonyok sajátos voltából következő
tartós szükségességet. Ekkor már, a jogegyenlőség!, illetve jog-
egyformasági doktrínák Németországban meglehetősen lejárták
magukat, a német agrárjog renaissanceja megkezdődött s így a
régibadeni zártbirtokok jogára is felvirradt, t. i. 80 évi vajú-
dás után az 1888. évi május 23-iki törvényben „*Die Geschlosse-
nen Hofgüter betreffend*” újjászületett.

Az új törvényben főleg annak megállapítása foglaltatik,
hogy *mely birtokok tekintendők zárt udvar-birtokoknak*** (*Geschlos-
sene Hofgüter*.)

Az 1. §. szerint ugyanis:

„*Zárt*” *udvar-birtokoknak* tekintendők azon udvar-birtokoknak,
a melyek az 1808. márczius 23-iki ediktum óta *hagyományos szokás*
szerint szálltak át egyik tulajdonosról a másikra, ha azok a követ-
kező bírósági kerületekben fekszenek: Villingen, Freiburg, Oberkirch,
Triberg, Neustadt, Offenburg, Bonndorf, Haufen, Wolf ach, Emmen-
dingen, Waldkirch; Acheem, Ettenheim, Lahn.

Mint látjuk, az új törvény az 1808. évi edictumtól két
irányban tért el.

1. Azon birtokokat, a melyek 1808 előtt zártak voltak,
de azóta mégis (bár talán törvényellenesen) felosztattak, kiveszi
a zárt birtokok sorából, mert az 1. §. világosan kimondja,
hogy csak azon udvarbirtokok számítandók zártaknak, »melyek
1808. óta osztatlanul szálltak át egyik tulajdonosról a másikra.«

2. Viszont nem elég az sem, hogy valamely birtok tény-
leg osztatlanul szállt át 1808 óta, mert az 1. §. megköveteli a
„*hagyományos szokást*” is, tehát az illetékes hatóságnak meg
kell kínálnia minden egyes esetben, hogy tényleg kimutatható-e
a hagyományos szokás, vagy csak véletlen folytán szállt át
eddig osztatlanul az udvar-birtok egyik tulajdonosról a másikra,**
(pl. 80 éven át mindig csak egy gyermek volt a családban.)

* *Emminghaus* czikke. Fauchers Vierteljahrsschrift. 1870. Bd. 3.

** Vesd össze a magyar nemesi „*udvarház*” szóval és a jobbágyok
portájával.

*** *Buchenberger*. Ergänzungsband. Das Verwaltungsrecht der Land-
wirtschaft und Fischerei im Grhth. Baden. 110.1. Tauberbischofsheim. 1891.

Az udvar-birtok (Hofgut) fogalmát adja a 2. §.:

»Ezen törvény értelmében udvarbirtok minden összefüggő egészet képező mezőgazdasági birtok. A birtokkal együtt kezelt birtoktestek, melyek az 1808 márczius 23-ki ediktum óta megszakítás nélkül az udvar-birtok tulajdonosáé voltak, és az illetékes közigazgatási hatóság rendelkezésére azzal egyesítettettek, az udvar birtok alkotó részének tekintendők.

Valamely udvar-birtok *zárt voltának hivatalos megállapításáról* a törvény 3—12. §-ai következőleg intézkednek.

A zárt udvar-birtokok és az azokhoz tartozó birtoktestek mint ilyenek feljegyzendők a telekkönyvbe.

Ez a feljegyzés *hivatalból történik*, és pedig azon hivatalos közegek által* a kik a telekkönyveket vezetik (3. §.).

A bejegyzések helyességét az illetékes járásbíróóság (Amtsgericht) bírálja felül. A bejegyzések *3 hónapig* közszemlére kifüggesztendők és a hivatalos lapban közzéteendők, azonkívül a mindenkori tulajdonos postafordultával értesítendő a bejegyzésről. (6. §.)

Ha ezen 3 havi időn belül nem történik a bejegyzés ellen felszólamlás, akkor a bíróság közhírré teszi, hogy az illető birtok zárt udvar-birtokot képez. (7. §.)

A bejegyzés teljessége (8. §.) és helyessége (9. §.) miatt joga van úgy a tulajdonosnak, mint a jelzálogi hitelezőnek felszólalni. Ezen felszólamlásokat elfogadhatja a járásbíróóság, ez esetben a helyesbítések a fenti módon közzéteendők, ha pedig el nem fogadja, akkor felfolyamodni lehet a kerületi tanácshoz (110. §.) (Bezirksrath) és a végső fokban a közigazgatási bírósághoz. (11. §.). A 14. §. mondja ki, hogy a zárt udvar birtokok *feloszthatlanok*, a mennyiben az illetékes közigazgatási hatóság ezt meg nem engedi; e nélkül a tulajdonjog szempontjából minden olyan *jogügylet semmis*, a mely a zárt birtok feldarabolásával van összefüggésben. Ilyen jogügyletek telekkönyvezése is tilos, ha csak együttesen a hatósági engedély is nem telekkönyvezhető.

A zárt udvar-birtokok oszthatlanságát szabályozó intézkedéseken kívül a törvény 18. §. a fontos *öröklési jogi* rendelkezést is tartalmaz, t. i. kimondja, *hogy az összes zárt birtokokra nézve kötelező a törzsöröklési jog.*

Ez mindenestre nagy haladást jelent az 1808. évi edictum 5. §-ához képest, a mely alapján tudvalevőleg sok zárt birtoknak eladóra kellett kerülni, nem lévén a „*Vortheilsgerechtigkeit*” rajta érvényben.

Már az új törvény tárgyalása alkalmával erősen hangoztatták, hogy reformálni kell a régi törzsöröklési jogot a törzsörökös nagyobb előnyösítése szempontjából is; különösen kívánatosnak tartották, hogy a birtok becslése ezentúl ne a forgalmi, hanem a hozadéki érték alapján történjék. Bár az 1888-iki törvényben általánosságban ezt nem sikerült kimondatni, egy más törvény segélyével ma már mégis nagyjában segítve van a bajon.

Köztudomású dolog, hogy a törzsörökösök túlterhelése és eladósodása a legtöbb esetben az árvaszékeknek tudható be, mert ezek csak a kiskorúak érdekeit tartják szem előtt és ragaszkodnak az 1808. évi edictum azon rendelkezéséhez, a mely a zárt birtokok hagyatéki becsértékének alapjául a mindenkori váltakozó forgalmi értéket állapítja meg.

Az 1889. évi november 2-iki árvaszéki rendtartás (Waisenrichterordnung) 35. §-a ezzel szemben kimondja, hogy:

»Ha zárt udvar-birtokok becsléséről van szó, . . . akkor a becslésnek a *tiszta jövedelmen* kell alapulnia. Ép így kell eljárni . . . azon birtokoknál is, a melyek bár nem törvényesen zárt birtokok, hanem a szokás és hagyomány alapján mégis tényleg osztatlanul öröklődnek.« (Ezek a dombvidékeken levő törzsöröklési birtokok, melyekről fentebb már megemlékeztünk.)

Ezt kiegészíti az igazságügy és kultuszminisztereknek 1889 november 2-án kiadott végrehajtási rendelete. E szerint:

a) A birtok *tiszta jövedelmét* adja a nyers jövedelem, levonva belőle a mezőgazdasági üzem költségeit.

b) A *nyers jövedelmet* a birtok összes termékeinek pénzértéke adja, a melyek eddigi szokásos gazdálkodás mellett a helyi viszonyoknak megfelelőleg a birtokból várhatók. A termékek árának megállapításánál mindig hosszabb időköz átlagárai veendőek figyelembe. Átfutó rendkívüli tételek figyelmen kívül hagyandók. A lakóház bérjövedelme csak akkor számítható fel, ha az a helyi szokásoknak megfelelő rendes lakóháznál nagyobb.

c) A gazdasági, illetve *üzemi költségek*, a vetemények megmunkálására, munkabérekre, állattartásra, épületek és gazdasági szerek karbantartására, épületek romlása czímén történő leírásokra, biztosítási díjakra, adóra, egyéb közterhekre és végre az élő és holt felszerelés kamataira felszámítható összegek képezik.

d) A nyers-jövedelem és üzemi költségek közti különbség adja a *tiszta-jövedelmet*; ez 20—25-szörös összegével tőkésítve

adja a *birtok értékét*, beleértve az épületeket, de bele nem értve a felszerelést.

e) Ha a birtokkal valami ipartelep is összefügg (malom, sörgyár, fűrész-malom stb.) akkor ez külön becsülendő fel.

f) Ha erdő is tartozik a birtokhoz, akkor ennek felbecsüléséhez kívánatos külön erdész-szakértők meghívása.

Valószínűnek tartják, hogy ezeket az intézkedéseket követni fogja egy általános törvényi törzsöröklési jognak behozatala a dombvidékek azon parasztbirtokaira nézve is, a melyeken az szokásjogilag ma is még érvényben van, s a melyet az árvaszéki rendtartás már mintegy sanctionált is. A tulajdonképeni zárt udvar-birtokok az 1888. évi törvény értelmében tényleg telekkönyvezettek és pedig összesen: *4942 birtok*, 166 községben eloszolva.

Hogy még a szokásjogon alapuló törzsöröklési birtokokra is kiterjesztette az árvaszéki rendtartás a birtokosoknak a jövedelmi érték szerint való felbecsülését a forgalmi érték szerint, ez annak az elvitázhatlan ténynek tudható be, hogy azok a községek, a melyekben Anerbenrecht alá esnek a birtokok, sokkal jobban el vannak adósodva, mint a melyekben egyenlő természetbeni osztály dívik. Így Buchenbergnek a badeni jövedelmi adóról irt monográfiájában felhozott adatokból kitűnik, hogy a statisztikai próbafelvételek alapjául szolgáló 24 község közül azon 6 községben, a hol egyenlő osztály dívik a földbirtokok értéküknek csak 14.96%-jáig vannak eladósodva, míg azon 18 községben, a hol az Anerbenrecht van elterjedve, az eladósodás mérve 25.86%.*

Ennek okát Buchenberger a következőkben adja: »mivel a birtokok átvételi értékét legtöbbször nem a valóságos hozadék, hanem a forgalmi ár szerint szokták megállapítani, és még ott is, a hol a törzsörökösöknek a törvény értelmében igénye van előnyösítésre (Vindlicher Anschlag), az átvételi ár kamatai sokszor nagyobbak az egész birtok jövedelménél is.**

Ilyen körülmények közt természetesen sokszor többet árt a törzsöröklési jog, mint használni, s a legfőbb ideje volt, hogy az új árvaszéki rendtartás segélyével tűrhetővé tették a jövőre nézve a törzsörökösök nyomasztó helyzetét. Ezekben az esetek-

* Id. Lujo Brentano. Erbrechtspolitik. 491. 1. Stuttgart. 1899.

**Buchenberger. Die Lageder bauerlichen Bevölkerung in Grossherzogthum Baden. Zu Bäurliche zustände. Schriften des Vereins für Socialpolitik. Bd. XXIV.

ben sem a törzsöröklési jog volt a hibás, hanem az, hogy nem teljesen építették azt ki, hogy az intéző körök nem akartak sokáig letérni a mechanikusan egyenlő természetbeni osztály útjáról, és mert nem akarták belátni, hogy a földbirtok átvétele csakis a járadékelv (Rentenprincip) alapján vihető végbe igazságosan. Ettől eltekintve különben kedvező eredményeket ért el a törzsöröklési jog a nagyhercezség mindazon vidékén, a hol akár szokásjogilag akár az 1808. évi edictum alapján érvényben volt. A különböző badeni öröklési jogok hatását legjobban mutatja a *birtokelosztás alakulása* a két legutóbbi statisztikai felvétel alkalmával.

Volt ugyanis Badenben a gazdaságok száma:

év	-2 ha alul	2-5 ha	5-20	20-100	100 ha felül
1882	126.242	66.429	36.437	3096	83
1895	127.120	68.554	36.626	2942	117
Különbség	+1688	+2125	+189	-154	+34

E statisztika szerint az 5 hektáron aluli *törpebirtokoknak* és a 100 hektáron felüli *nagybirtokok* szaporodást mutatnak fel, míg az 5—100 hektárig terjedő parasztbirtokoknál vagy átlagban teljes stagnációt látunk.

A statisztikai eredmények tehát megfelelnek a nagyhercezség tényleges különböző gazdasági viszonyainak és a benne ezek alapján elterjedt öröklési jogoknak is. Az iparos vidékeken, a hol a baden Landrecht egyenlő öröklési osztálya dívik, porlik a föld, szaporodnak a törpe birtokok, de ezzel egyidejűleg újabb nagybirtokok keletkeznek kapitalisztikus alapokon.

Ezzel szemben a dombvidékeken és a Schwarzwaldban, a hol túlnyomó a földművelés és a hol részben írott, részben szokásjogon alapuló törzsöröklés védi a birtokokat az elforgácsolás, vagy a felszívatás ellen, ott a normális nagyságú, életképes parasztbirtokok száma stagnál, a parasztszaládok fennmaradnak, a viszonyok konszolidáltak.

Tény, hogy a nagy Németbirodalom tarka agrárjogi viszonyai között Baden nagyhercezségé egyike a legérdekesebbeknek és legtanulságosabbaknak,

Dr. Baross János.